

UO'K: 378.14

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14651384>

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA INKLYUZIV KOMPETENTSIYA KOMPONENTLARINI SHAKLLANTIRISH ME'ZONLARI

КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПОНЕНТОВ ИНКЛЮЗИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

CRITERIA FOR FORMING COMPONENTS OF INCLUSIVE COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Abdubannobova Mahliyo Abdurashid qizi

Farg'ona davlat universiteti doktoranti

E-mail: mahliyoadbubannobova2@gmail.com

Annotatsiya.

Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning inklyuziv kompetentsiyasi nima ekanligi va uning komponentlarini shakllantrish me'zonlari. Ushbu me'zonlar yordamida bo'lajak o'qituvchining inklyuziv kompetensiyasi qay darajada ekanligini aniqlash va yurtimida inklyuziv ta'limga oid qabul qilingan meyoriy-huquqiy hujjatlar tahlili yoritilgan.

Kalit so'zlar; *Inklyuziv ta'lim, nogironligi bor o'quvchilar, pedagogik kompetensiya, me'zon, daraja, yuqori daraja, quyi daraja, o'rta daraja, nolinchi daraja, motivatsion me'zon, aks ettituvchi me'zon, operatsion me'zon, kognetiv me'zon.*

Аннотация.

В данной статье рассматривается, что такое инклюзивная компетенция будущих учителей и критерии формирования ее компонентов. С помощью этих критериев определяется уровень инклюзивной компетенции будущего учителя, а также проводится анализ нормативно-правовых документов, касающихся инклюзивного образования в нашей стране.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, учащиеся с ограниченными возможностями, педагогическая компетенция, критерий, уровень, высокий уровень, низкий уровень, средний уровень, ненулевой уровень, мотивационный критерий, отражающий критерий, операционный критерий, когнитивный критерий.*

Abstract.

This article discusses what inclusive competence for future teachers is and the criteria for developing its components. Using these criteria, the level of inclusive competence of a future teacher is determined, and an analysis of the regulatory and legal documents related to inclusive education in our country is provided.

Keywords: *inclusive education, students with disabilities, pedagogical competence, criterion, level, high level, low level, medium level, non-zero level, motivational criterion, reflective criterion, operational criterion, cognitive criterion.*

KIRISH

Har bir mamlakat va davlat uchun shu davlatning yosh avlodi ta'limi ularga zamonaviy talablarga javob beruvchi ta'lim standartlariga mos ravishda bilim berish kelajakka qo'yilgan bugungi qadamdir.

Mamlakatimizda nogironlarni davlat tomonidan qo'llab – quvvatlash, ijtimoiy yordam ko'rsatish, hayot sifatini yaxshilash tizimini takomillashtirish, ularga ta'lim olish va ishga joylashishda har tomonlama ko'maklashish bo'yicha qator ishlar amalga oshirilib, xalqimizga xos bo'lgan mehr-shavqat hamda ezgulik tuyg'ularini hisobga olgan holda nogironlarning muhim ehtiyoj va talablariga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019-yil 29-aprelda PF-5712-son "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida", 2020-yil 6-noyabrda PF-6018-son "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi farmonlari, 2020-yil 13-oktabrda PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrda 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normative huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori, hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. [1]

Alohida ta'lim olish ehtiyoji bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga korreksion pedagogik yordam olishida va kasbga yo'naltirishda ta'lim muassasalari har tomonlama yordam ko'rsatishi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrda 638-son qarori bilan tasdiqlangan "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi Nizomda belgilab berilgan. [2]

Mazkur hujjatlarda jamiyatimizning bir bo'laki bo'lgan maxsus yordamga muhtoj bolalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ularga ta'lim-tarbiya berish, ularning sog'lom bolalar qatoridan o'rin olib o'z qobiliyati, imkoniyatlarini ko'rsata olishiga, ma'naviy

kamol topishiga qaratilgan chora-tadbirlar belgilab berilgan va bugungi kunda inklyuziv ta'lim davlat siyosati darajasiga ko'tarilmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarning inklyuziv kompetentsiyasini shakllantrish va rivojlantrish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning inklyuziv kompetentsiyasi – bu bo'lajak o'qituvchilarning inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarning turli xil ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasbiy funktsiyalarini bajarish qobiliyatini belgilaydigan va nogiron bolani ta'lim tizimiga kiritishni ta'minlaydigan integral shaxsiy ta'lim. umumiy ta'lim muassasasining muhiti va uning rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlantirishi uchun sharoit yaratish kabi masalalarni o'z ichiga oladi.

Bo'lajak o'qituvchilarning inklyuziv kompetentsiyasini shakllantrishda quyidagi mezonlarga tayaniladi; motivatsion; kognetiv; aks ettiruvchi; operatsion;

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mezon (yunoncha - hukm qilish vositasi) - bu belgi, uning asosida biror narsani baholash, aniqlash yoki tasniflash, baholash o'lchovi. L.M.Mitina tomonidan tahrir qilingan falsafiy lug'atda. Rozental mezoni biror narsani baholash o'lchovi, bayonot yoki farazning haqiqat yoki yolg'onligini tekshirish vositasi sifatida belgilanadi.[3]

Mezon odatda ko'rsatkichlar - kuzatilishi mumkin bo'lgan va o'lchanadigan natijalar orqali ifodalanadi. Mezonlarni belgilashda biz pedagogikadagi umumiy ma'lum xususiyatlarni yoki ularni asoslash talablarini hisobga olamiz.

Shunday qilib, mezonlar, xususan, quyidagi talablarga javob berishi kerak :

- mezonlar ob'ektiv bo'lishi va sub'ektning irodasi va ongidan qat'i nazar, o'rganilayotgan xususiyatni bir ma'noda baholashga yordam berishi kerak;
- mezonlar mavzuning muhim belgilarini o'z ichiga olishi kerak;
- o'rganilayotgan tizim elementlari o'rtasida aloqalar o'rnatilishi kerak ;
- mezonlar vaqt va madaniy-tarixiy makonda o'rganilayotgan sifat dinamikasini aks ettirishi kerak.[4]

Bo'lajak o'qituvchilarning inklyuziv kompetentsiyasi yangi kiritilgan tushunchadir, shuning uchun bo'lajak o'qituvchilar inklyuziv kompetensiyani shakllantrish mezonlari sifatida quyidagilarni o'rganishi lozim.

- motivatsion;
- kognetiv;
- aks ettiruvchi;
- operatsion. [5]

Inklyuziv ta'limning maqsad va vazifalariga mos keladigan motivlar majmuini shakllantirish. Ushbu mezonni ochib beruvchi ko'rsatkichlar quyidagilardir: nogironlarni jamiyatga integratsiya qilish muammosining ahamiyati va ularning ta'lim olish usulini tanlash imkoniyatlarini bilish; umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni joriy etishga barqaror e'tibor qaratish; inklyuziv ta'lim sharoitida pedagogik faoliyatni

amalga oshirishga qaratilgan turli guruhlarning motivlari (ijtimoiy, kognitiv, kasbiy, shaxsiy rivojlanish va o'zini o'zi tasdiqlash, shaxsiy farovonlik).[6]

NATIJA VA MUHOKAMA

Biz motivatsion komponentni shakllantirishning to'rtta darajasini aniqlashtirdik. Bular: nol, past, o'rta va yuqori. Daraja deganda sifatning rivojlanish darajasini tushunamiz.

Nolinchi daraja. Bo'lajak o'qituvchi nogironlarning jamiyatga integratsiyalashuvi muammosiga befarq munosabatda bo'lishi bilan ajralib turadi; umumta'lim maktabida turli xil ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni birgalikda o'qitishga salbiy munosabat.

Past daraja. Bo'lajak o'qituvchi nogironlarni jamiyatga integratsiya qilish muammosiga qiziqish uyg'otadi; Umumiy ta'lim maktabida turli xil ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni birgalikda o'qitishga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabat mavjud.

O'rtacha darajasi. Bo'lajak o'qituvchi nogiron bolalar uchun sifatli va qulay ta'lim muammosiga katta qiziqish bildiradi; ularning ta'lim olish usulini tanlash huquqi tan olinadi; inklyuziv ta'lim nogiron bolalarni ijtimoiylashtirish uchun eng maqbul va samarali deb hisoblanadi, bu og'ishlar darajasiga va umumiy ta'lim muassasasida maxsus sharoitlar yaratilishiga, uning insonparvarlik salohiyatining ro'yobga chiqishiga bog'liq.

Yuqori daraja. Bo'lajak o'qituvchi nogiron bolalarni jamiyatga qo'shish (inklyuziv qilish) muhimligini aniq biladi; ularning ta'lim olish usulini tanlash huquqi tan olinadi; inklyuziv ta'lim nogiron bolalarni ijtimoiylashtirish uchun eng maqbul va samarali deb hisoblanadi; uning insonparvarlik salohiyati chuqur amalga oshirildi.

Kognitiv komponentning shakllanish darajalari quydagilar.

Nolinchi daraja. Bo'lajak o'qituvchi nogiron bolalarning muammolari va xususiyatlari haqida etarli ma'lumotga ega emas; Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim haqida tushuncha yo'q.

Past daraja. Bo'lajak o'qituvchining nogiron bolalarning muammolari va xususiyatlari, inklyuziv ta'lim muhitida ishlashning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida zarur bilimlari cheklangan va tarqoq.

O'rtacha darajasi. Bo'lajak o'qituvchi, asosan, nogiron o'quvchilarning muammolari va xususiyatlarini to'g'ri tushunadi; inklyuziv ta'limda turli toifadagi bolalar bilan ishlashning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida etarli darajada tizimlashtirilmagan bo'lsa-da, umuman olganda to'g'ri.

Yuqori darajasi. inklyuziv ta'limdagi ishning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida to'liq, chuqur va tizimlashtirilgan bilim, nogiron bolalarning psixologik va ijtimoiy xususiyatlari va muammolari haqida chuqur bilim bilan tavsiflanadi.

Refleksiv komponentning shakllanish darajalari quydagilar.

Nolinchi daraja. Bo'lajak o'qituvchi etishmayotgan bilimlarni to'ldirishga va inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun ko'nikmalarga ega bo'lishga yoki inklyuziv kompetentsiyani rivojlantirishga intilmaydi.

Past daraja. Bo'lajak o'qituvchi o'z faoliyati natijalarini etarli darajada baholay olmaydi; ishdagi yo'l qo'yilgan xatolarni sezmaydi; etishmayotgan bilimlarni to'ldirish va inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun ko'nikma va ko'nikmalarga ega bo'lish istagi tarqoq, ammo ularning etishmasligi tan olinadi.

O'rtacha darajasi. Bo'lajak o'qituvchi bilim va ko'nikmalarning etarli emasligini biladi, o'z ishidagi kamchiliklarni ko'radi, lekin har doim ham ularning sabablarini aniqlay olmaydi. Insonning inklyuziv kompetentsiya darajasini oshirish istagi o'z ustida ishlash bilan etarli darajada qo'llab-quvvatlanmaydi.

Yuqori daraja. Bo'lajak o'qituvchi inklyuziv ta'lim g'oyalarini amalga oshirish tajribasini, kognitiv va kvaziprofessional faoliyatdagi o'z tajribasini va boshqa talabalar tajribasini tahlil qila oladi, o'z faoliyati natijalarini adekvat baholaydi, ishdagi xatolarini payqaydi va o'z ishida o'z xatolarini ko'rishga intiladi. ularni tuzating. Insonning inklyuziv kompetentsiya darajasini oshirish zarurati shakllandi.

Operatsion komponentning shakllanish darajalari quydagilar.

Nolinchi daraja. Bo'lajak o'qituvchi inklyuziv ta'lim jarayonida kasbiy muammolarni (o'quvchilarni tayyorlash, tarbiyalash va rivojlantirish) hal qilish usullarini o'zlashtirmagan.

Past daraja. Bo'lajak o'qituvchi inklyuziv ta'lim jarayonida kasbiy muammolarni hal qilish usullarini (o'quvchilarni tayyorlash, tarbiyalash va rivojlantirish) o'zlashtirmagan, lekin ularni o'zlashtirish zarurligini biladi.

O'rtacha darajasi. Bo'lajak o'qituvchi inklyuziv ta'lim jarayonida aniq kasbiy harakatlarni amalga oshirish usullarini o'zlashtirgan, ammo inklyuziv ta'lim sharoitida kasbiy faoliyatni modellashtiradigan pedagogik muammolarni hal qilishda qiyinchiliklar paydo bo'ladi va ular kvaziprofessional faoliyatda tajriba orttirishadi.

Yuqori daraja. Inklyuziv ta'lim jarayonida aniq kasbiy harakatlarni amalga oshirish usullari va tajribasi kelajakdagi o'qituvchi tomonidan kvaziprofessional faoliyatda va o'qituvchilik amaliyotida ishlab chiqilgan.

Bo'lajak o'qituvchida inklyuziv kompetentsiyasini rivojlantirish mezonlari quyidagicha aniqlashtirildi. Jumladan:

- motivatsion – turli guruhlarining motivlari (ijtimoiy, kognitiv, kasbiy, shaxsiy rivojlanish va o'zini o'zi tasdiqlash, shaxsiy farovonlik). Inklyuziv ta'limning maqsad va vazifalariga mos keladigan qadriyatlar, ehtiyojlar, motivlar to'plamini shakllantirish: nogironlarning jamiyatga integratsiyalashuvi muammosining ahamiyatini va ularning ta'lim olish usulini tanlash imkoniyatlarini anglash; umumta'lim maktabida inklyuziv ta'limni joriy etishga barqaror e'tibor qaratish; turli guruhlarining motivlari (ijtimoiy, kognitiv, kasbiy, shaxsiy rivojlanish va o'zini o'zi tasdiqlash, shaxsiy farovonlik).

- kognitiv – inklyuziv ta’lim muhitida pedagogik fikrlash qobiliyatiga ega bo’lish:
 - inklyuziv ta’limda nogiron bolalar bilan ishlash uchun zarur bo’lgan kognitiv faoliyatda maxsus psixologik, pedagogik, tibbiy, ijtimoiy va uslubiy bilim va tajriba tizimining mavjudligi ;
 - turli ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar bilan inklyuziv ta’lim sharoitida ishning o’ziga xos xususiyatlari, texnologiyalari va o’qitish usullarini bilish va tushunish ;
 - normal rivojlanayotgan tengdoshlari bilan birgalikda o’qiyotgan nogiron bolalar muammolarini bilish va tushunish.
- aks ettiruvchi – inklyuziv ta’limni amalga oshirishga tayyorgarlik ko’rish, shuningdek, inklyuziv ta’lim sharoitida kasbiy faoliyatda aks ettirish uchun kognitiv va kvazprofessional faoliyatda aks ettirish qobiliyatining mavjudligi:
 - amalga oshirish tajribasini, o’zining kognitiv va professional faoliyati tajribasini va boshqa talabalar tajribasini tahlil qilish;
 - o’zining bilim va kasbiy faoliyati natijalarini etarli darajada baholash, xatolarini payqash va ularni tuzatishga intilish;
 - kasbiy va shaxsiy o’sishga bo’lgan ehtiyojni qondirish va inklyuziv kompetentsiya darajasini oshirish.
- operatsion – inklyuziv ta’lim jarayonida aniq kasbiy muammolarni (talabalarni tayyorlash, tarbiyalash va rivojlantirish) hal qilishda o’zlashtirilgan usullar va tajribalarning mavjudligi.

XULOSA

Ushbu maqoladan ko’rinib turibdiki, bo’lajak o’qituvchilarning inklyuziv kompetentsiyasini shakllantrishda quydagi mezonlarga tayaniladi; motivatsion; kognetiv; aks ettiruvchi; operatsion. Ushbu mezonlarning quydagi darajalari mavjud ya’ni no’linchi, past, o’rtacha, yuqori. Har bir daraja bo’lajak o’qituvchilarning inklyuziv kompetnsiyasini qay darajada ekanligini ifodalaydi. Ko’rinib turibdiki, bo’lajak o’qituvchilarning inklyuziv kompetentsiyasini tashkil etuvchi individual asosiy kompetentsiyalarning rivojlanish darajalarini shunchaki umumlashtrish uning haqiqiy darajasini ochib bera olmaydi. Kasbiy tayyorgarlik jarayonida bo’lajak o’qituvchilarning inklyuziv kompetentsiyasini shakllantirishning bosqichma-bosqich xususiyatini hisobga olish kerak, bu har bir bosqichda muayyan asosiy kompetensiyalarning ustun shakllanishini nazarda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli “O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrdagi PF-5270-sonli "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6018-sonli "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.

6. Mitina, L.M. O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi psixologiyasi [Matn]: Dis. ... psixolog. fan. dok. / L.M. Mitina. – M., 1995. – B. 589.

7. Alekhina S.V., Kutepova E.N. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish. – M.: MGPPU, 2013. – B. 324.

8. Kovalev E.V., Staroverova M.S. Ta'lim integratsiyasi (inklyuzivligi) ta'lim tizimini rivojlantirishning tabiiy bosqichi sifatida // Inklyuziv ta'lim. 1-son. – M.: "Maktab kitobi", 2010. – B. 272.

9. Nazarova N.M. Ta'lim integratsiyasining nazariy va uslubiy asoslari // Inklyuziv ta'lim: metodologiya, amaliyot, texnologiya: Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari (2011 yil 20-22 iyun, Moskva) / Tahririyat hay'ati: S.V. Alekhina va boshqalar. M.: MGPPU, 2011. S. 9-11.